

MALİ RAPORLAMA HİLELERİNİN TESPİT VE ÖNLENMESİNDE İÇ KONTROL YAPISININ ÖNEMİ

Hasan TÜREDİ*

Ümmügülsüm ALICI**

Öz

21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren mali raporlama hileleri; hisse senetleri borsada işlem gören halka açık şirketler başta olmak üzere; tüm kurumların başlıca sorunlarından biri haline gelmiştir. Çok sayıda hissedarın ve çıkar grubunun mali raporları esas alarak, ilgili oldukları şirketmeler hakkında karar vermesi sebebiyle; mali raporların güvenilirliğinin sağlanması, önemli bir hata ya da hileden arındırılmış olması şirketme yönetimlerinin en önemli sorumluluklarından biridir. Bununla birlikte; yönetimin doğrudan hile eyleminde bulunması hilenin tespitini güçleştirmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılmasında, yöneticiler dâhil; tüm çalışanların ve tüm faaliyetlerin birbirinden bağımsız olarak izlenmesini ve kontrol altında tutulmasını sağlayan etkin bir iç kontrol yapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada mali raporlama hilelerinin türleri, ne şekilde meydana geldikleri ve bunların sonuçlarına değinilmiş; başarılı bir iç kontrol yapısının, mali raporlama hilelerinin tespit edilmesi ve önlenmesindeki rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mali Tablo Hileleri, Hileli Raporlama, Yönetici Hileleri, İç Kontrol Yapısı

Jel Kodları: M 10, M 40, M 42

IMPORTANCE OF INTERNAL CONTROL OVER FRADULENT FINANCIAL REPORTING

Abstract

Financial statement frauds have become one of the major problems of corporate enterprises, especially publicly listed companies since the earliest years of the 21st century. Financial reporting is the basis for all of the shareholders and the other stake holders regarding business decision-making. Therefore; reliability

* Prof. Dr, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü, hturedi@ticaret.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetim Bölümü, gulsumalici@gmail.com

of financial statements regarding being free of any material error or fraud is the major responsibility of managers. However, in the case of management involvement in a fraud, detection of the fraud will be difficult. This problem may be avoided with a successful internal control system in which all the employment levels including management level and all of the activities are closely monitored and controlled. This study aims to address the issues relating to the types, methods and results of financial reporting frauds and explain role of internal control over detection and prevention of financial statement frauds.

Keywords: Financial Statement Frauds, Fraudulent Reporting, Management Frauds, Internal Control System

Jel Codes: M 10, M 40, M 42

Giriş

Teknolojik gelişmeler ve sanayileşme sonucunda, işletmelerde hem sahiplik hem de yönetimin tek bir kişi ya da aileye ait olduğu şirket yapısı yerini çok sayıda çıkar grubunun bulunduğu, çok ortaklı, çeşitli faaliyetlerin birlikte yürütüldüğü ve idarenin asil/vekil ilişkisiyle sağlandığı şirket yapılarına bırakmıştır. Bu şirketlerde tüm hissedarların ya da çıkar gruplarının, işletmenin faaliyetleri üzerinde tam bir kontrole sahip olması mümkün olmamaktadır. Yönetim kurulu; hissedarlara vekâlet ederken yönetim kurulu tarafından atanan yöneticiler ise yönetim kuruluna vekâleten işletme faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumludurlar.

Ortaklar, müşteriler, tedarikçiler, bankalar, kamu kurumları gibi çeşitli çıkar gruplarının; yönetimin etkinlik ve verimliliğini değerlendirerek işletme hakkında görüş sahibi olması, işletmenin varlık yapısı, belirli bir dönem içindeki satış cirosu gibi bilgilerin yanı sıra bu bilgilerin dönemsel değişimlerini görebilmeleri açısından mali tablolar oldukça önemlidir. Bu nedenle, hisse senetleri halka arz edilmiş şirketler başta olmak üzere tüm işletmelerde yönetimin başlıca görevi güvenilir mali bilgi sağlamaktır.

İşletme faaliyetlerini fiilen kontrol etme şansı bulunmayan çıkar grupları; işletme yönetimi, mali tablolar üzerinde tam bir kontrole sahip olduğunda, bu tabloların güvenilirliğini sorgulayabilirler. İşletme yöneticilerinden biri veya birkaçı kasıtlı olarak kendi çıkarları doğrultusunda hileli mali tablolar sunabilir. Bu durumda işletme yönetiminin faaliyetlerini de kontrol altında tutacak bir yapıya ihtiyaç duyulur. İç kontrol yapısı bu bakımdan çok önemli bir araçtır. İç kontrol yapısı; işletme yönetimi de dâhil olmak üzere işletmeyi tüm yönleriyle bütün bir şekilde kontrol ve denetim altında tutmak için mali tabloların güvenilirliği konusunda makul güvence sağlaması açısından esastır. . Bağımsız denetimin tüm aşamalarında göz önünde bulundurulmuş abartılı olmayan fakat yeterli ölçüdeki güvence; makul güvence olarak tanımlanabilir. Makul güvence; bir bütün olarak mali tabloların nitelik ve nicelik bakımından önemli yanlışlıklar içermediğine dair bir sonuca varmada yeterli ve uygun denetim kanıtlarının toplanmasıdır (SPK, Tebliğ seri:x, No: 22).

I. Mali Raporlama Hilelerine Genel Bakış

I.1. Mali Raporlama Hilelerinin Tanımı

İşletmelerde meydana gelen hileler **alışan hileleri (zimmete geçirme)** ve **yönetici hileleri (mali raporlama hileleri)** olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İşletmelerde meydana gelebilecek her türlü hile genel olarak bir işletmede yönetici, görevli memur veya üçüncü kişiler tarafından, bir ya da daha fazla kişinin **kasıtlı bir biçimde**, adil olmayan yasa dışı menfaatler sağlamak maksadıyla içinde bulunduğu her türlü faaliyet ve davranış şeklinde tanımlanabilir. Mali tablo hileleri ise özellikle mali tablo kullanıcılarını yanıltmaya yönelik olarak bir kuruluşun mali tablolarında, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'nin uygunluk ve önemlilik kıstaslarına aykırı biri şekilde sayısal ve/veya nitel verilerin **kasıtlı** olarak yanlış sunulması olarak tanımlanabilir. (IFAC, 2007,s.148).

alışan hileleri genellikle zimmete para geçirme şeklinde gerçekleşmektedir ve kasıtlı olarak mali raporları etkileme amacı içermemektedir. Bununla birlikte; çalışan hilelerinde mali tablo kullanıcılarının kararlarını (kasıtlı veya kasıtsız) etkileyebilecek öneme sahip her hangi bir değişikliğe neden olma durumu varsa bu hile türü de mali raporlama hilesi olarak değerlendirilebilir.

Mali raporlama hileleri, tüm işletme hileleri içinde sayıca en düşük paya sahiptir. Bununla birlikte en fazla parasal etkiyi oluşturan hile türü de yine mali raporlama hileridir. (COSO, 2010, s.15-19)

I.2. Mali Raporlama Hilelerinin Türleri

Mali raporlara yansıtılan muhasebe kayıtlarında kasıtlı olarak yapılan her türlü değişiklik ve tahrifat hile kapsamına girmektedir. Önemli bir bilgi, kayıt veya olaya mali raporlarda yer verilmemesi; miktar, sınıf, sunum şekli veya bilgilendirme notları bakımından muhasebe standartlarının yanlış uygulanması ve mali tablo kullanıcılarının işletmenin mali durumu ile ilgili algısında bir değişikliğe neden olmak amacıyla varlıkların kasıtlı olarak yanlış sunulması (varlık hırsızlığı) şeklinde hile eylemi gerçekleşebilir.

Hile faaliyetinde bulunan kişi veya gruplar yetki, görev ve amaçlarına bağlı olarak farklı şekillerde hileli mali raporlama faaliyetinde bulunabilirler. Mali tablo hilelerinde iki amaç etkin olmaktadır: Varlık ve/veya gelirlerin yüksek gösterilmesi, varlık ve/veya gelirlerin düşük gösterilmesi. Yapılan alışmalar sonucunda varlık ve gelirlerin yüksek gösterilerek işletmenin mali durumunun olduğundan daha iyi gösterilmeye çalışılması halka açık şirketlerde görülen başlıca mali raporlama hilesi olarak tespit edilmiştir (COSO, 2010, s.17).

I.3. Mali Raporlama Hilelerinde Kullanılan Yöntemler

Mali raporlama hilelerinde birçok farklı yöntem kullanılmakla birlikte, öne çıkan yöntemler; çift yanlı işleme, hayali satış gelirlerinin kaydı, hileli kayıt zamanı, varlıkların yanlış değerlemesi ve taraflarla yapılan işlemler olarak sıralanabilir(COSO, 2010, s.17-18).

1.3.1. Çift Yanlı İşlem Yöntemi

Muhasebe bilimi gereği, tüm parasal değerler borç ve alacak olarak çift taraflı kayıt esasına göre kayıt altına alınmaktadır. Borç ve alacak tutarlı sürekli olarak birbirine eşit olmak durumundadır. Bu eşitlik bilançoda **Varlıklar=Borçlar+Öz kaynaklar** şeklinde, Gelir tablosunda ise **Gelirler=Giderler+Kar** şeklinde gösterilmektedir. Eşitliğin sağlanmadığı durumlarda bir hata veya eksiklikten söz edilebilir. Bununla birlikte eşitliğin sağlanmış olması hata veya hile olmadığı anlamına gelmemektedir. Muhasebe kayıtlarındaki bir gelir akışının aslında var olmayan bir gider kalemiyle eşitlenmesi çift yanlı işlem yöntemi yoluyla gerçekleştirilen başlıca hile yöntemidir.

1.3.2. Hayali Satış Gelirleri Kayıt Yöntemi

Satış gelirleri, gelir tablosundaki en yüksek tutarlı kalemdir ve işletme geliri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Satış gelirlerinin yüksek olması; işletmenin faaliyet derecesi, karlılığı ve kapasitesi hakkında bir fikir vermesi açısından mali tablo kullanıcıları için oldukça önemlidir. Sıradan bir satış işleminde yapılacak muhasebe kaydında kasa, alıcılar, alacak senetleri gibi alacak hesaplarına borç kaydı yapılırken satış hesabına alacak kaydı yapılır. Bu noktada yapılacak hilede; hayali satış yoluyla gelir yüksek gösterilir. Hilenin örtbas edilmesi gerekeceğinden kullanılan alacak hesabının bir şekilde olması gereken bakiyeye dönmesi için varlık hesapları kullanılabilir. Böylece hem satış gelirleri ve varlıklar yüksek gösterilmekte hem de kasa veya alacaklar hesabı gerçek haliyle görünmektedir.

Burada oluşacak muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi şekillenebilir;

1. Hayali satış işleminin kaydı ile ilgili maliyetlerin kaydı

____/--/--/---/____

100 KASA HESABI	XXXX	
600 YURT İÇİ SATIŞLAR HESABI		XXXX

2. Hayali satış işleminin maliyet kaydı

____/--/--/---/____

620 SATILAN TİC. MALLAR MALİYETİ HESABI	XXXX	
153 TİCARİ MALLAR HESABI		XXXX

3. Varlık alımı göstermek suretiyle Kasa/alacaklar hesabının olması gereken duruma getirilmesi

____/---/---/____

153 TİCARİ MALLAR HESABI

XXXX

100 KASA HESABI

XXXX

1

Yapılan kayıtlar sonucunda hem satış gelirleri yükselmiş, hem işletmenin stok miktarı artmıştır. Ayrıca kasa hesabı da gerçek bakiyesinde kalmıştır.

1.3.3. Satış Gelirlerinin Kayıt Zamanı

Satış gelirlerinin kaydedilmesi ve beyan edilmesi için; **satışın fiilen gerçekleşmiş olması gerekir**. Satışın fiilen gerçekleşmiş olması ile malın sahipliği, getirisi ve mala yönelik her türlü risk alıcıya geçmektedir (SEC, 2003, SAB:104). Teslimatsız satış “Bill and Hold Transaction” türündeki satışlarda ise alıcı, malı alacağını bir sözleşmeyle taahhüt eder fakat gelecek bir tarihe kadar malın teslimi gerçekleşmez. Burada malın sahipliği, teslimat fiilen gerçekleşene kadar (fatura alıcıya teslim edilmiş olsa dahi) satıcıya aittir. Bu noktada meydana gelebilecek başlıca raporlama hilesi; satış gelirinin, satış sözleşmesinin yapıldığı fakat satışın fiilen gerçekleşmediği tarihte kaydedilmesi ve beyan edilmesiyle gerçekleşmektedir. Böylece istenilen mali dönemde aslında gerçekleşmemiş bir satışın beyan edilmesi yoluyla işletme geliri şişirilerek karlılığı yüksek göstermek mümkün olmaktadır.

1.3.4. Varlıkların Yanlış Değerlemesi

Muhasebe biliminin doğası gereği belli başlı hesap tutarları için bazı tahminler yapmak gerekmektedir. Bunlara örnek olarak bir varlığın hurda değeri, amortismanına tabi varlığın kullanım ömrü, alacak hesaplarının tahsil edilemeyen kısmı ya da envanter fazlalığı ve atıl kısmı verilebilir. Tahmini değerler söz konusu olduğunda; varlıkların değerleri hakkında yanlış bilgi vermek suretiyle hile yapmak da mümkün olmaktadır. Varlıklara ilişkin değerlerin olduğundan yüksek gösterilmesi; varlık/borç ilişkisiyle hesaplanan oranların (cari oran, likidite oranı vb) yüksek gösterilmesi suretiyle; bankalar ve kredi kuruluşları gibi işletmenin borçları karşılama gücünü esas alan mali tablo kullanıcılarının aldatılmasına neden olmaktadır. Varlık değerlemesindeki hileler genellikle stoklar, alacak hesapları, şirket birleşmeleri ve duran varlıklar hesaplarında meydana gelmektedir. (ALBRECHT, 2011, s.497-499).

1.3.5. Taraflarla yapılan işlemler

Bağlı şirketlerle yapılan işlemler, hile yapmak için oldukça elverişlidir. Bağlı iki şirket arasında gerçekleşen işlemlerde şirketlerden biri lehinde kayıt tutmak veya gerçekleşen yüksek tutarlı işlemlerde bu şirketlerin bağlı kuruluşlar olduğunu mali tablo dip notlarında beyan etmemek suretiyle işletmenin varlık, gelir ve karlılık durumunu olduğundan farklı göstermek mümkündür.

¹ İşlem kayıtları temsilidir. Vergiler dikkate alınmamıştır.

Aşağıdaki tabloda dünya çapında öne çıkan, ABD merkezli halka açık şirketlerin bazılarında meydana gelen mali raporlama hileleri, hileyi gerçekleştiren yönetici grupları, hilenin ne şekilde gerçekleştiği ve hileli raporlamanın sonuçları verilmiştir.

İŞLETME ADI	HİLEYİ GERÇEKLEŞTİREN	HİLENİN TÜRÜ	TEŞVİK UNSURU	İŞLETMEDEKİ EKSİKLİK	HİLENİN SONUÇLARI
Enron Corporation	Yönetim Kurulu Başkanı, CEO, CFO	(1) Borçları gizlemek; (2) ortak sermaye yaratmak ve (3) kazancı yüksek göstermek amacıyla şirket kurmak	Firmanın karlılığı ve borç durumu hakkında yatırımcıları yanıltmak	Yöneticilerin sorumsuzluğu ve denetim fonksiyonlarının yetersizliği	İflas koruma başvurusu, piyasa değerinde 60 milyar USD'den fazla düşüş, 20'den fazla karşı dava
Global Crossing	Üst düzey yönetici ve memurlar	Piyasa değerini şişirmek için yanıltıcı mali tablolar sunmak	İşletme hedeflerinin karşılandığını göstermek amacıyla gelirin yüksek gösterilmesi	Yöneticilerin sorumsuzluğu ve denetim fonksiyonlarının yetersizliği	İflas koruma başvurusu, piyasa değerinde 40 milyar USD'den fazla düşüş
WorldCom	CFO, denetleyici ve diğer yöneticiler	İşletme gelirini kasıtlı olarak 7 milyar USD'den fazla şişirmek suretiyle hileli mali tablolar sunmak	Hisse senedi fiyatlarını yükseltmek, işletmenin içinde bulunduğu mali darboğazı gizlemek	Hırslı yöneticiler, sorumsuz kurumsal yönetim, etkisiz denetimler	

Kaynak: (Rezaee, 2005, s. 277–298) Critical Perspectives on Accounting, Volume 16, Issue 3, April 2005

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi halka açık şirketlerde mali raporlama hileleri genellikle üst yönetim tarafından işletmenin mali durumunu olduğundan daha iyi göstermek amacıyla gerçekleştirilmektedir.

I.4. Mali Raporlama Hilelerinin Nedenleri

Son dönemde öne çıkan mali raporlama hilelerine ilişkin olarak aşağıdaki nedenleri sıralamak mümkündür (W. Albrecht, 2011,s.33-40);

- Ekonominin iyi olduğu dönemlerde birçok sorunun görülmemesi (beklentileri karşılamamanın doğal kabul edilmesi),

- Toplumdaki ahlak anlayışının bozulması,
- Üst yönetimler üzerindeki etkinlik ve verimlilik baskısı,
- Piyasa beklentilerinin yüksek olması,
- Muhasebe standart ve kurallarının karmaşıklığı,
- Muhasebe şirketlerinin tutumları,
- Eğitim eksikliği,
- Yatırım bankaları, kredi kuruluşları ve yatırımcılarının yüksek beklenti içinde olmaları.

Mali tablo hilelerinde genel olarak varlık ve geliri yüksek gösterme ya da kaynak ve giderleri düşük gösterme eğilimi vardır. Böylece işletmenin mali gücü olduğundan daha yüksek gösterilerek, hisse senedi fiyatlarında artış sağlanmakta, işletmenin piyasa değeri artırılmakta ve bu sayede yöneticilerin etkinlik ve verimliliği beklentileri karşılamakta veya beklentilerin üzerinde görünmektedir.

Dünyaca ünlü kriminoloji uzmanı Donald R. Cressey 1950 yılında hileye ilişkin fırsat, Teşvik/baskı ve tutum faktörlerinden oluşan bir model geliştirmiş ve bu modele hile üçgeni adını vermiştir. Bu faktörler fırsat, teşvik/baskı ve tutum olarak ifade edilmiştir. (CRESSEY, 1973, s.30).

Yönetim kurulunun, üst yönetim faaliyetlerine yeteri kadar özen göstermemesi, iç kontrol faaliyetlerinin eksiklik ve/veya yetersizliği, karmaşık muhasebe standartları ve iyi tanımlanmamış bir örgütsel yapı, yüksek oranda bağlı şirket işlemi gerçekleşmesi fırsatlardan bazılarıdır.

Yukarıda açıklanan, gelirin yüksek gösterilmesi suretiyle işletmenin mali gücünün ve dolayısıyla piyasa değeri ve yönetimin etkinlik ve verimliliğinin yüksek gösterilmesi hileli mali raporlamanın başlıca nedenleri arasındandır. ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) tarafından yürütölen bir çalışmaya göre mali raporlama hilelerinin gerçekleşmesinde rol alan yöneticilerin başlıca teşvik unsuru işletme içi ve işletme dışı mali başarı beklentisini karşılamaktır (COSO, 2010, s.3).

Hile faaliyetine katılan kişi ve grupların tutumları ise genellikle iyi niyetli gösterilmeye çalışılmaktadır. Piyasada herkesin bu tür faaliyetler içinde bulunması, yapılan hile sayesinde hisse senedi fiyatlarının ve işletmenin piyasa değerinin artması suretiyle yatırımcıların lehinde bir durum olması, piyasa beklentilerinin karşılanıyor olması başlıca hile tutumları olarak sayılabilir.

1.5. Hile Belirtileri (Kırmızı Bayraklar)

Kırmızı bayraklar (red flags) olarak adlandırılan hile belirtileri, hile ihtimalinin yüksek olduğuna işaret eden bazı göstergelerdir. Hile belirtilerinin mevcut olması "kesinlikle hile vardır demek" için yeterli değildir. Bununla birlikte; işletmenin kendisinden veya çalışanlarından dolayı ortaya çıkan bu belirtiler hile için uygun ortam veya makul teşvik ya da baskı unsurunun oluştuğunu, dolayısıyla hile üçgeninde en az bir ayağın işletmede ortaya çıktığını göstermesi açısından önemlidir.

İç Denetçiler Enstitüsü' (IIA) işletmelerde meydana gelebilecek belli başlı hile belirtilerini ortaya koymuş ve bu belirtilerden 5 veya daha fazlasının mevcut olması durumunda hilenin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir. (IIA, 2004, 1210.A2-2.2.) Hile belirtileri çalışan ve yöneticilerin kişisel özellikleriyle ve işletme yapısıyla ilgili olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Bu belirtilerden bazıları aşağıda verilmiştir:

Çalışan ve yöneticilere ilişkin hile belirtileri:

- Olağan dışı yüksek miktarda borçluluk,
- Kumar, alkol ve/veya uyuşturucu alışkanlığı,
- Hak ettiğinden az kazandığına inanma,
- İşle ilgili memnuniyetsizlik ve hayal kırıklığı
- Yüksek oranda kişisel kazanç hırsı,
- İşin batacağına inanma,
- Tedarikçi ve/veya müşterilerle olağan dışı yakın ilişkiler,
- Kısa süreli ikamet ve iş değişikliği gibi istikrarsız bir hayat tarzı.

İşletmeye ilişkin hile belirtileri:

- Yetki ve sorumlulukların açıkça belirtilmediği işletme yapısı,
- Yeterli belge ve kaydın var olmaması,
- İç denetçiler tarafından belirli aralıklarla denetlenmeyen bölüm veya faaliyetler,
- Şirket varlıkları ile muhasebe kayıtlarından sorumlu çalışanlar arasında bir ayrım olmaması,
- Muhasebe faaliyetleri ile ilgili görevleri arasında ayırım olmaması,
- Yetersiz fiziki güvenlik yapısı,
- Ayrıntılara gerekli özenin gösterilmemesi,
- Bütçeye aykırı hareket etme ve/veya bütçenin kontrol edilmemesi,
- Önemli görevlerdeki personele gereğinden fazla güven duyulması,
- Gerçekçi olmayan verimlilik beklentileri

I.6. Mali Raporlama Hilelerinin Maliyeti

Mali tablolarda meydana gelen/gelebilecek bir hilenin gerçek maliyetini belirlemek oldukça zordur. Bunun nedeni hilenin doğası gereği gizli olması, birçok hilenin hiç bir zaman ortaya çıkmaması sebebiyle gerçek maliyetin tahminden öteye gidememesidir. Gerçekleşebilecek maliyeti belirlemenin güç olmasına karşın hilenin ortaya çıkmasını takiben mali tablo kullanıcılarının gerçek mali bilgiye ulaştıklarında verdikleri tepkilerle meydana gelen değişiklikleri ölçmek mümkündür.

Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği'nin (ACFE) 2012 yılında sertifikalı hile denetçileri ile yaptığı bir çalışmaya göre (ACFE, 2012, s.8) işletmeler her yıl gelirlerinin ortalama %5'i gibi bir oranı hile sebebiyle kaybetmektedir. Dünya çapında bu oran 3,5 trilyon USD parasal değere sahiptir.

Mali kaybın yanı sıra hileye maruz kalan şirketler genellikle eski gvenirliliklerine nememektedirler ve dolayısıyla şirketin piyasa değeri ciddi düşüş gösterebilmektedir. Ayrıca bu tür şirketlerde görev alan ortak ve yöneticilerin itibarlarını kaybetmeleri de hileli raporlamanın sonuçları arasında gösterilmektedir.

2. İç Kontrol Yapısı

Treadway Komisyonu olarak bilinen COSO (Sahte Mali Raporlama Ulusal Komisyonu (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission)) i kontrolü řu şekilde tanımlamıştır iç kontrol ; faaliyetlerin etkinlik ve verimliliği, mali raporların güvenirliliği ve gerekli yasa ve düzenlemelerle uyum için sağlayan bir süreçtir. Bu süreçte yönetim kurulu, işletme yönetimi ve diğer çalışanlar etkin bir şekilde yer almalıdır. (COSO, 2011, s.1-5).

İç kontrol yapısı; işletme sahiplerinin çalışan faaliyetlerini denetlemesi şeklinde (kk ölçekli işletmeler için) olabileceği gibi denetim komitesi faaliyetleri, iç denetim süreçleri şeklinde de (büyük ölçekli işletmeler için) olabilir. Buradaki esas, bir çalışan veya grubun hileye teşebbüs etmesi halinde bunu tespit edecek bir başka çalışan veya bölümün varlığıdır.

Hissedarlar başta olmak üzere tüm bilgi kullanıcıları ilgili oldukları işletmeye ait mali raporların doğru ve tam olduğundan ve önemli bir yanlışlık riski taşımadığından emin olmak ister. Bu aşamada i kontrolün işletme dışındaki çıkar grupları için de bir "makul güvence aracı" olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2.1. COSO (Committee of Sponsoring Organizations) İç Kontrol Modelinin Unsurları

COSO iç kontrol yapısının unsurlarını beş ana başlıkta ele almıştır. (COSO, 2013, s.5)

Kontrol Ortamı: Dürüstlük, meslek ahlakına bağlılık, gözetim, yetki ve sorumlulukların dağılımı, işletmeye bağlılık ve hesap verebilirlik gibi konularda yönetimin duruşunun ortaya konmasını ifade eder. Kontrol ortamı, iç kontrol yapısı için başlangıç noktasıdır. Bu aşamada oluşturulan anlayış, etkin bir iç kontrol yapısı için temel oluşturur.

Risk Değerlendirme: İşletme faaliyetlerine ulaşılmasında karşılaşılabilecek muhtemel risklerin tanımlandığı, incelendiği ve bu risklere yönelik alınacak önlemlerin belirlendiği süreçtir.

Kontrol Faaliyetleri: Risk değerlendirme aşamasında tespit edilen risklere karşı geliştirilen politikaların uygulamaya konduğu süreçtir.

Bilgi ve İletişim: Etkin bir iç kontrol yapısı kurmak için işletmenin tüm kademelerinde güçlü bir bilgi ve iletişim sürecine ihtiyaç duyulur. Bu süreçte işletme içinde bilginin anında kaydedilmesi, sınıflandırılması ve personele duyurulması gerekir.

İzleme: İşletme hedeflerinin ortaya konması, bu hedeflere ulaşma yolunda işletmenin karşısına çıkabilecek risklerin belirlenmesi, belirlenen risklere karşı gerekli politikaların geliştirilmesi ve işletme içinde zamanında ve doğru bilgi trafiği sağlanmasının ardından bir izleme sürecine ihtiyaç duyulur. Böylece tüm bu süreçlerde; değişen hedeflere, işletme yapısına, kullanılan kaynaklara ve ilgili risklere göre gerekli değişiklikler zamanında yapılarak sistemin güncelliği sağlanır.

2.2. İç Kontrolün Amaçları

İç kontrol bir işletmedeki tüm süreçleri kapsamaktadır ve kurumsal yönetimin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İç kontrol yapısının başlıca amacı aşağıda sıralanan işletme hedeflerine ulaşılması açısından makul güvence sağlamaktır (COSO, 2013, s.3):

- İşletme varlıklarının korunması,
- İşletme faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliği,
- İşletme içinde üretilen mali ve mali olmayan bilginin güvenilirliği,
- Gerekli yasa ve mevzuata uyum.

2.3. Güvenilir Mali Raporlamada İç Kontrolün Önemi

Mali tabloların güvenilirliği açısından makul bir güvence sağlamak iç kontrolün başlıca görevidir. Matematiksel bir hata, bir muhasebe ilkesinin yanlış uygulanması gibi hatalar veya kasıtlı olarak işletmedeki çalışan veya yöneticiler tarafından yapılan hileler nedeniyle mali tablolarda önemli bir yanlışlık riski bulunabilir. Daha önce de belirtildiği gibi hilede kasit unsuru bulunması ve gizlenmeye çalışılması sebebiyle tespit edilmesi hataya oranla daha zordur. Hileli mali raporlama riski, iç kontrolün tasarlanması ve yürütülmesindeki en önemli faktördür.

İşletmeye yöneticileri, piyasa beklentisini karşılamak gibi nedenlerle hileye başvurabilir. Etkin bir iç kontrol yapısı gereğince önceki bölümde ele alınan, çalışan ve yöneticilere ilişkin hile belirtilerini birer “hile teşviki”, işletmeye yönelik hile belirtilerini ise birer “hile fırsatı” olarak değerlendirilmelidir.

2.4. Yönetim Faaliyetlerinin Denetlenmesinde İç Kontrolün Önemi

Mali tablo kullanıcılarının ilgili oldukları işletmenin mali başarısına ilişkin düşüncelerini etkilemeye yönelik hileler genellikle halka açık şirketlerde meydana gelmektedir. Özellikle, yöneticilerin dâhil olduğu bu tür hilelerin önüne geçmek için başarılı bir iç kontrol yapısı gerekmektedir. Mali tablo kullanıcılarını yanıltmaya yönelik olarak gerçekleştirilen mali raporlama hilelerini önlemek için; iç kontrol yapısının hazırlanması ve uygulanmasında işletmelerin dikkate alması gereken başlıca hususlar şunlardır (COSO, 2010, s.4-9):

- (1) Yöneticilerin tutumu,
- (2) İç Denetim uygulamaları,

- (3) Denetim komitesi,
- (4) Yönetim, denetim komitesi ve düzenlenen raporlar,
- (5) Bağımsız biri uzman görüşü,
- (6) Üç aylık (eyrek dönemlik) mali tablolar.

2.4.1. Yöneticilerin Tutumu

Başarılı bir iç kontrol yapısı için bir işletmede her seviyede çalışanların görev ve sorumluluklarının açık bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. İşletmede hileye karşı alınacak önlemlerin başında yöneticilerin kesin ve açık bir tutum sergilemesi gelmektedir. Yöneticilerin tutumu, geçmişten gelen işletme kültürünün bir sonucudur. Bu kültürün işletmedeki hiyerarşik yapı içinde yukarıdan aşağı doğru yayılması gerekir. İşletme kültürünün oluşmasında başlangıç noktası yönetim kurulunun tutum ve uygulamaları olmalıdır. Yönetim kurulundan başlayarak yöneticilere ve oradan da işletmedeki tüm çalışma kademelerine ulaşan değerler zincirinde; yapılması gereken, izin verilen ve yasaklanan faaliyet ve davranışlar açıkça ifade edilmelidir.

Hilenin engellenmesine yönelik olarak yöneticilerin yüksek meslek ahlakı ve dürüstlük kültürü oluşturması ve sürdürmesi, hile risk unsurlarını değerlendirerek bunları en alt düzeye indirgemeye yönelik çalışmalar yapması ve etkin bir iç denetim süreci geliştirmeleri gerekmektedir. Bu faaliyetlerde; yönetim kurulu, CEO ve CFO başta olmak üzere tüm yönetimin yer alması gerekmektedir.

Çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, hissedarlar gibi tüm paydaşların işletmenin mali başarısını değerlendirmekte kullandığı mali tablolar hazırlanırken, yöneticilerin etkin bir hile risk yönetimi uyguladığından emin olmak yönetim kurulunun görev ve beklentisidir. (AICPA, 2012, s.11-14).

2.4.2. İç Denetim Uygulamaları

İ Denetçiler Enstitüsü iç denetim uygulamalarını; işletme faaliyetlerinin geliştirilmesi ve katma değer sağlanması için tasarlanmış bağımsız, tarafsız bir güvence hizmeti olarak tanımlamaktadır. İç denetim uygulamalarının başlıca amacı, işletmenin karşı karşıya olduğu/olabileceği riskleri değerlendirmektir. Mali tablo hileleri ise bir işletmedeki tüm çıkar gruplarını büyük ölçüde etkileyebilecek risklerin başında gelmektedir. Ayrıca iç denetim uygulamaları bir işletmenin etkin bir iç kontrol yapısı olup olmadığının başlıca göstergelerindedir (IIA, 2009.s.10-11).

Hileye yönelik yürütölen iç kontrol uygulamalarında iç denetçilerin görevleri; muhtemel hile risklerini tanımlamak, sebep-sonuç ilişkilerini ortaya koymak, raporlamaları sürekli gözetim altında tutmak ve üst yönetime konuya ilişkin önerilerde bulunmak olarak sıralanabilir.

2.4.3. Denetim Komitesi

İç kontrol yapısının etkinliği, risk yönetimi, muhasebe ve raporlama, bağımsız denetim gibi konularda yönetim kurulu adına gözetim görevi; bağımsız yönetim kurulu üyelerinden oluşun

denetim komitesindedir. Dolayısıyla; yönetim kurulu adına işletmedeki hile karşıtı faaliyetlerin etkin ve verimli bir şekilde yürütüldüğünden emin olmak için mali raporlama süreçleri ve iç denetim faaliyetleri ile işletme risk yönetiminin etkinliğinin değerlendirilmesi, denetim komitesinin mali raporlama hilelerine karşı başlıca görevleri arasında yer almaktadır.

Hilelerin önlenmesi, tespit edilmesi ve tespit edilmesi halinde gerekli adımların atılmasını sağlamak ve tüm bu süreçlerle ilgili olarak yönetim kurulunu bilgilendirmek denetim komitesinin hileye yönelik sorumluluklarındandır (GRANT THORNTON, 2011, s.13-16).

2.4.4. Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi Raporları

Mali tablo kullanıcıları mali tablolara ilişkin yöneticilerin sorumluluğu hakkında bilgilendirilmelidir. Yönetim; işletmedeki iç kontrol yapısının etkinliği, mali tabloların hazırlanmasında kullanılan yöntemler ve bunlara ilişkin kendi sorumluluklarını açık bir şekilde ortaya koymalıdır. Ayrıca denetim komitesi başkanı, denetim komitesinin sorumlulukları ve yürüttüğü faaliyetlere ilişkin bir rapor hazırlamalıdır.

Hem yönetim hem de denetim komitesinin düzenlediği raporlar; hissedarlara sunulan yıllık raporlar içinde yerini almalıdır (AICPA, 2010, AU 316.86)

2.4.5. Bağımsız Uzman Görüşü

Bir işletmede hilenin “kesinlikle” tespit edilmesi durumunda veya hilenin “yüksek ihtimalle” gerçekleştiğine dair güçlü bulgular elde edildiğinde işletme dışından bağımsız bir uzman görüşüne başvurmak yerinde olacaktır. Böyle bir durumda denetim komitesi; adli muhasebe alanında uzmanlaşmış, işletmeden bağımsız bir denetim kurumundan, işletmede hileye ilişkin bir çalışma yürütmesini talep edebilir.

Adli muhasebe uzmanları; hilenin tespit edilmesi, tanımlanması, hile karşıtı kontrollerin etkinliği, işletme kültüründe hileye karşı sergilenen tutum ve işletmenin hile politikaları konusunda işletmeye danışmanlık hizmeti verebilir. Buradaki bir diğer önemli husus ise işletmedeki yöneticiler, iç denetçiler, denetim komitesi ve yönetim kurulundan tamamen bağımsız bir görüş bildirilmesi tüm işletme yönetim kademeleri için hileye ilişkin makul güvence sağlayabilir (AICPA, 2010, AU 316.86).

2.4.6. Üç Aylık (Çeyrek Dönemlik) Finansal Raporlar

Mali tablo kullanıcıları büyük ölçüde üç aylık mali tabloları dikkate alsa da bu tablolar genellikle yıllık mali tablolar kadar kontrole tabi değildir. Bunun nedeni bağımsız denetim firmalarının genellikle yıllık raporların denetiminde görev almasıdır. Denetim komitesi; yönetim kurulu adına üç aylık mali tabloların güvenilirliğini sağlamak amacıyla yönetimin faaliyetlerini değerlendirmekle yükümlüdür (COSO, 1987, s.12).

4. Sonuç

İktisadi ve teknolojik gelişmeler; zaman içinde kurumsallaşmış Şirket yapısına duyulan ihtiyaı arttırmış, Şirketler bym ve işletme yapıları karmaşık hale gelmiştir. Bunun neticesinde işletmelerin çıkar grupları artmıştır. Tüm çıkar gruplarının işletmeler üzerinde tam bir kontrole sahip olması mümkün değildir. Mali raporlar, tüm çıkar grupları için ilgili oldukları işletmeyi değerlendirmeleri açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla işletmelerdeki tüm çıkar grupları kendileri için ilgili oldukları işletmelerin değerlendirilmesinde esas teşkil eden mali raporların güvenilir olmasını bekler.

Mali raporlama hileleri; genellikle çok hisseli, karmaşık yapıya sahip, çok sayıda süreç, işlem ve personelin bulunduğu işletmelerde gerçekleşmektedir. Karmaşık bir yapı hile eyleminin gizlenmesi için bir fırsat olarak değerlendirilir.

Mali raporlama hileleri, genellikle yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Tüm işletme hileleri arasında bu hile türü toplamda düşük bir yere sahip olsa da tutar olarak en yüksek paya sahiptir.

Çift yanlı işleme, hayali satış gelirleri, gelirlerin kayıtlara yanlış dönemde aktarılması, varlıkların yanlış değerlemesi ve bağlı kurum ve iştiraklerle yapılan hileli işlemler en ne çıkan hile yöntemleridir. Bu yöntemler ile işletme yönetimleri işletmenin mali durumunu kendi hedefleri doğrultusunda düzenleyebilmektedir.

İşletme yöneticileri üzerindeki etkinlik ve verimlilik baskısı, piyasa beklentilerinin yüksek olması, muhasebe standart ve kurallarının karmaşıklığı, yatırım bankaları, kredi kuruluşları ve yatırımcılarının yüksek beklenti içinde olması gibi nedenler işletme yönetimleri bakımından hileli mali raporlama için birer teşvik unsurudur. Tüm bunlara, işletmelerin yapısal zafiyetleri ile yöneticilerin kişilik olarak kendi çıkarları peşinde koşması gibi nedenler de eklenince hile üçgenin üç unsuru (fırsat, baskı/motivasyon ve tutum) ortaya çıkmaktadır.

Hile, gizli bir faaliyet olması sebebiyle her zaman ortaya çıkarılamamaktadır. Bu nedenle hilenin gerçek maliyetini belirlemek oldukça güçtür. Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği'nin (ACFE) yürüttüğü bir çalışmaya göre işletmeler her yıl gelirlerinin ortalama %5'i gibi bir tutarı hile sebebiyle kaybetmektedir. Dünya çapında bu oran 3,5 trilyon USD parasal değere sahiptir. Mali kaybın yanı sıra hileye maruz kalan Şirketler genellikle eski gvenirliklerine kavuşmamakta ve dolayısıyla Őirketin piyasa değeri ciddi düşüş gösterebilmektedir. Ayrıca; bu tür Şirketlerde görev alan ortak ve yöneticilerin itibarını kaybetmesi de hileli raporlamanın sonuçları arasındadır.

Tüm çıkar grupları, mali raporların doğru ve tam olduğundan, gerekli standart ve kurallara bağlı bir Şekilde hazırlandığından ve önemli bir yanlışlık riski taşımadığından emin olmak ister. Bağımsız denetim; makul güvence sağlaması bakımından vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Ancak; işletmelerin kendi içerindeki güvenilirliğini sağlamak için işletme içi bir kontrol yapısına ihtiyaç duyulduğu da tartışılmaz bir gerçektir.

İç kontrol; bir işletmedeki tüm süreçlerin ve tüm çalışanların dâhil olduğu bir kontrol yapısıdır. Güçlü bir iç kontrol yapısı kaliteli bir mali raporlama için temel oluşturmaktadır. Bu süreçte yönetim kurulu, işletme yönetimi ve diğer çalışanlar etkin bir biçimde yer almalıdır. İç kontrol yapısının hileye karşı oluşturduğu başlıca esas; bir çalışan veya grubun hileye teşebbüs etmesi halinde bunu tespit edecek bir başka çalışan veya bölümün varlığıdır.

Mali tabloların güvenilirliği açısından makul güvence sağlamak; iç kontrolün başlıca görevlerindedir. Matematiksel bir hata, bir muhasebe standardının yanlış uygulanması gibi hatalar veya kasıtlı olarak işletmedeki çalışan veya yöneticilerce yapılan hileler nedeniyle mali tablolarda önemli bir yanlışlık riski bulunabilir. Hileli mali raporlama riski iç kontrolün tasarlanması ve yürütülmesindeki en önemli nedendir.

Mali tablo kullanıcılarını yanıltmaya yönelik olarak gerçekleştirilen mali raporlama hilelerini önlemek için yöneticilerin tutumu, iç denetim uygulamaları, denetim komitesi, yönetim ve denetim komitesinin raporları, bağımsız uzman görüşü ve üç aylık (çeyrek dönemlik) mali raporların denetimi iç kontrol yapısının hazırlanması ve uygulanmasında işletmelerin dikkate alınması gereken başlıca hususlardır.

İşletmelerde yönetim kurulundan başlayarak alt kademelere doğru geliştirilecek bir işletme kültürü ile yapılması gereken, izin verilen ve yasaklanan faaliyetler açıkça belirtilmelidir. Yönetimin kendi davranışları ile paralel olmayan davranışların beklentisi içinde olması makul olmayacağından bu kültürün ilk olarak yönetim kurulu seviyesinde oluşması gerekmektedir.

Hile, fırsat faktörü olmaksızın gerçekleşebilecek bir faaliyet değildir. Bu nedenle işletmelerin risk faktörlerine bakarken ilk olarak fırsat faktörü üzerinde durulması gerekmektedir. Burada işletmenin kendi faaliyet alanı, çalışma sistemi ve büyüklüğünü esas alarak risk faktörlerinin belirlenmesi, riski en aza indirecek süreçlerin geliştirilmesi ve bu süreçlerin sürekliliğinin sağlanması esastır.

Başarılı bir iç kontrol yapısı, tüm faaliyetlerin işletme içindeki bir başka bölüm veya kişi tarafından denetlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca hileye neden olabilecek fırsatların belirlenmesi ve bunlara karşı önlem alınması, hile eylemi gerçekleşmişse bunun tespit edilmesi, iç kontrol ortamında kaliteli bir mali raporlama süreci geliştirilmesi bakımından vazgeçilmez unsurlardır. Hileli mali raporlamanın önlenmesinde, iç kontrol faaliyetlerinin başarıyla sürdürülebilmesi için; yönetim kurulu, denetim komitesi, iç denetçiler, bağımsız denetçiler ve üst yönetim arasında tam bir işbirliği olması esastır.

Hilenin doğası gereği gizli sürdürülen bir faaliyet olması ve meydana geldikten sonra tespitinin her zaman mümkün olmaması sebebiyle işletmelerin hilenin oluşumunu baştan engellemesine yönelik politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Bu politikalar ancak başarılı bir iç kontrol düzeniyle sağlanabilir. Hilenin engellenmesine yönelik politikalar hile faaliyeti gerçekleşirse tespitinin yapılacağına ve ağır yaptırımları olacağına kişi ve/veya grupları ikna etmesi bakımından caydırıcı nitelikte olmalıdır. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise, hileyi daha gerçekleşmeden önlemeye yönelik olarak yürütülen politikaların hile tespiti ve hilenin doğuracağı sonuçlardan çok daha düşük maliyetli olmasıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- ACFE. (2012). *Report to the Nations, Occupational Fraud and Abuse*. Austin: ACFE.
- AICPA. (2010). *Fraud and the Responsibilities of the Audit Committee:An Overview*. AICPA.
- AICPA. (2012). *Managing the Business Risk of Fraud:A Practical Guide*. AICPA.
- ALBRECHT, W. (2011). *Fraud Examination*. Stamford: South Western.
- COSO (2010). *Fraudulent Financial Reporting: 1998-2007, An Analysis of U.S. Public Companies*,s.COSO.
- COSO. (2011). *Internal Control- Integrated Framework*. COSO.
- COSO. (2013). *Internal Control- Integrated Framework.. Executive Summary*. COSO.
- COSO. (1987). *Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting*. New York: AICPA.
- COSO. (2013). *The 2013 COSO Framework & SOX Compliance*. COSO.
- CRESSEY, D. (1973). *Other Peoples Money:A Study in the Social Psychology of Embezzlement*. New Jersey. Patterson Smith
- GRANT THORNTON. (2011). *Managing Fraud Risk: The Audit Committee Perspective*. Grant Thornton.
- IFAC. (2007). *Handbook Of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements*. New York:IFAC.
- IIA. (2009). *Internal Auditing and Fraud*. IIA.
- IIA. (2004). *Responsibility for Fraud Detection. Practice Advisory*. Altamonte Springs: IIA .
- REZAEI, Z. (2005). Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud. *Critical Perspectives on Accounting*, s.277–298.
- RITTENBERG, L. E., & SCHWIEGER, B. J. (2004). *Proactive Approach to Fraud Detection*. Mason: Thomson South-Western.
- SEC. (2003). *Staff Accounting Bulletin (SAB) No:104*. 211. Washington:SEC.
- SPK. *Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Seri:X, No:22*